

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ГЕОГРАФІЇ**

на правах рукопису

**ГУКАЛОВА
ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА**

**РЕГІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ
ЕКОЛОГО-СУСПІЛЬНОЇ СИТУАЦІЇ У ЗВ'ЯЗКУ
З АВАРІЄЮ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС
(НА ПРИКЛАДІ КИЇВСЬКОГО ПРИДНІПРОВ'Я)**

11.00.02 - економічна і соціальна географія

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата географічних наук**

Київ - 1997

AB 37.113

00752280 (0)

Інститут географії Національної Академії

Науковий керівник – кандидат економічних наук
ВОЛОШИН Валентин Васильович

Офіційні опоненти: доктор географічних наук
ІЩУК Степан Іванович
кандидат географічних наук
ЗАГОРОДНІЙ Володимир Васильович

Провідна організація – Інститут економіки НАН України

Захист відбудеться "31" березня 1997 р. о 13³⁰
годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.69.01 при
Інституті географії НАН України за адресою 252003, м.Київ-3,
вул. Володимирська, 44.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту
географії НАН України.

Автореферат розісланий "27" лютого 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат географічних наук

Л.Л.Тарангул

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сьогоднішній день екологічні інтереси ще недостатньо усвідомлені в суспільстві. Вони займають в ієрархії інтересів значно нижчий щабель, ніж економічні. Далеко не усіма реально визнається той факт, що людство, як і будь-який інший живий вид, має свою екологічну нішу, тобто свою систему взаємовідносин з оточуючим природним середовищем, закони яких повинні бути обов'язково враховані у життєдіяльності людей. Суспільство в цілому знайоме з тим, який вплив воно справляє на природу. Але питання про вплив навколишнього природного середовища на людину розроблено значно менше.

Термін "sustainable development", що ввійшов у широкий вжиток після Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку у 1992 році і який ми перекладаємо як "сталий (самовідтворюваний) розвиток", слід розуміти як концепцію переходу до такого стану природи і суспільства, який можна назвати коеволюцією. Очевидно, сьогодні немає іншого шляху виживання людства, окремих народів, соціальних груп, крім шляху сталого розвитку. Але, на жаль, сьогодні немає єдиної думки щодо забезпечення такого розвитку в різних країнах, відсутнє і його чітке визначення. На кожному етапі розвитку суспільства може суттєво змінюватися поняття про його усталеність або неусталеність. Єдине, що не буде змінюватися і що можна зафіксувати на концептуальному рівні - це турбота про збереження природного, а також культурного спадку для наступних поколінь. Необхідне тверде, хоч і прикре, усвідомлення того, що більшість ресурсів і умов навколишнього природного середовища вже вичерпана. Єдиним, нескінченно зростаючим ресурсом людства залишаються знання.

Україна є однією з найбільших країн Європи, що має значний природно-ресурсний потенціал, унікальні природні умови і характеризується при цьому вкрай несприятливою екологічною обстановкою. На превеликий жаль, доводиться визнати ту обста-

вину, що за територіальним охопленням і переліком багатьох екологічних проблем Україна, окремі її регіони, не мають аналогів у світі. До числа таких проблем відносяться наслідки найбільшої у світі техногенної катастрофи на Чорнобильській АЕС, що відбулася 26 квітня 1986 року.

Минуло вже десятиріччя після катастрофи - достатній час для того, щоб став слабшим "чорнобильський синдром", але недостатній для того, щоб зусиллями суспільства подолати всі її наслідки. Більше того, за ствердженнями багатьох фахівців, найгірші наслідки - наслідки для здоров'я населення - ще попереду, хоча деякі негативні тенденції спостерігаються вже сьогодні. Ситуація ускладнюється глибокою кризою, що охопила усі сторони суспільного життя в Україні. Цілком очевидно, що спад в економіці, сильна інфляція, катастрофічне падіння життєвого рівня населення є дуже безнадійною основою, на якій можна розробляти "належне управління", що вкрай необхідне для досягнення мети сталого розвитку. Крім того, у суспільстві наявна криза цілі, що надовго відсуває вирішення навіть самих актуальних проблем. Незважаючи на це, необхідність широких міждисциплінарних досліджень наслідків масштабного радіаційного забруднення середовища життєдіяльності суспільства, а також виділення на основі цього особливої еколого-суспільної ситуації, тільки зростає. Актуальність такого підходу безсумнівна, тому що еколого-суспільна ситуація, що виникає у певних регіонах, визначає характер і особливості (у т.ч. територіальні) взаємодії компонентів навколишнього середовища і суспільства, їх подальший розвиток та функціональне значення.

Об'єкт і предмет дослідження. Враховуючи масштабність і комплексність проблеми взаємодії суспільства з природою, необхідність екологічного та, одночасно, гуманістичного підходу до її вивчення, об'єктом даного дослідження визначена еколого-суспільна ситуація як сукупність процесів, що виникають у суспільстві під впливом різкої зміни екологічних умов. Предметом дослідження є теорія та методика вивчення еколого-суспільної ситуації, насамперед тієї, що склалася внаслідок Черно-

бильської катастрофи.

Мета і завдання дослідження. Мета роботи полягала у створенні теоретико-методологічної основи географічного дослідження впливу стану навколишнього природного середовища на суспільні (у т.ч. соціально-економічні) процеси, обґрунтування реального існування в забруднених внаслідок Чорнобильської катастрофи регіонах специфічної еколого-суспільної ситуації, вивчення територіальних особливостей її формування та зміни.

У відповідності до мети дисертаційного дослідження були окреслені і розв'язані наступні завдання.

1. Аналіз існуючих і розробка нових теоретико-методологічних основ географічного дослідження суспільних процесів у зв'язку з екологічною обстановкою, обґрунтування необхідності розгляду процесів соціально-економічного розвитку суспільства без відриву його від природного оточення.

2. Введення поняття "еколого-суспільна ситуація" і визначення його суті, факторів формування.

3. Визначення основних аспектів еколого-суспільної ситуації у зв'язку з масштабним екологічним лихом, розкриття змісту головних із них.

4. Характеристика еколого-суспільної ситуації у зв'язку з Чорнобильською катастрофою на території Київського Придніпров'я і в Україні в цілому.

5. Формулювання ряду висновків щодо поглиблення теоретичних уявлень про суть природно-суспільної взаємодії, конкретних аспектів регіональної еколого-суспільної ситуації і шляхів її стабілізації.

Методологія, методи дослідження, використані матеріали. Методологічною основою дослідження на філософському рівні є діалектичний принцип, що спирається на закони єдності і боротьби протилежностей, переходу кількісних змін у якісні, заперечення заперечення, а також на загальну взаємозалежність явищ та процесів. Дослідження спирається на визнання екологічно сталого (самовідтворюваного) розвитку як основи існування і як такого, що забезпечує свої потреби, не підриваючи

можливостей задоволення потреб майбутніх поколінь. За думкою автора, сталий розвиток повинен бути зв'язаним не із збільшенням споживання матеріальних ресурсів, а з поліпшенням їх якості, з рівнем розвитку суспільних відносин, культури, духовності, можливості бути більш продуктивним членом суспільства. Робота ґрунтується на визнанні існування єдиної географії, макрооб'єктом дослідження якої є "суспільство у природі".

Розробка теоретико-методологічних положень дисертації спирається на праці відомих українських, російських та зарубіжних дослідників: Андерсона Л., Анучіна В. О., Арманд Д. Л., Бачинського В. А., Баранського М. М., Герасімова І. П., Гірусова Є. В., Горленко І. О., Комарова В. Д., Кочурська Б. І., Крисаченко В. С., Леві Л., Маркова Ю. Г., Пістун М. Д., Реймерса М. Ф., Руденка Л. Г., Рунової Т. Г., Уайта Г., Фашевського М. І., Чистобаєва О. І., Шаблія О. І., Шаригіна М. Д. та інших.

На загальнонауковому рівні домінуючим методом є системний підхід, що виступає як основа аналізу і синтезу. При цьому, виходячи із специфіки даного дослідження, робота орієнтується як на синтез збірний, що долає вузьке аспектобачення, так і на синтез, що суттєво розширює предмет пізнання за рахунок більш системного вивчення різних взаємодій. В дисертації використані порівняльно-географічний, картографічний методи, метод районування, а також методи математичної статистики (динамічних рядів, факторний, кореляційний, регресійний аналізи та ін.). Для розрахунків, побудови деяких картосхем і діаграм використовувалася ЕОМ, зокрема програма EXPNEW і картографічна система MAPINFO.

В роботі використані матеріали офіційної статистики, дані неформальних організацій і незалежних експертів, оцінки і розрахункові дані інших авторів, інформація з опублікованих літературних та картографічних джерел.

Наукова новизна дослідження. Наукова новизна представленого дисертаційного дослідження полягає у:

- теоретико-методологічному обґрунтуванні географічного дослідження суспільства виключно без відриву його від природ-

ної основи, зокрема її екологічного стану;

- розширенні понятійно-термінологічного апарату наукових досліджень шляхом введення і визначення суті поняття "еколого-суспільна ситуація";

- запропонованих вперше методичних основах географічного аналізу еколого-суспільної ситуації, що склалася внаслідок Чорнобильської катастрофи, як певної цілісності процесів і явищ;

- характеристиці зазначеної ситуації у Київському Придніпров'ї;

- сформульованих висновках щодо подальшого дослідження еколого-суспільних процесів, подолання негативних тенденцій і вирішення відповідних проблем у регіоні Київського Придніпров'я.

Практична цінність і прикладне значення результатів дослідження. Теоретико-методологічні положення щодо комплексного аналізу еколого-суспільної ситуації, що представлені в дисертації, можуть бути використані в процесі розробки концепції сталого розвитку України, окремих її регіонів, "галузевих" регіональних програм, а також в процесі викладання суспільної географії. Прикладне значення роботи полягає в тому, що вона дає в розпорядження багатьох наукових дисциплін значний і взаємопов'язаний матеріал про особливості постчорнобильських змін у суспільстві, специфіку їх прояву в регіоні Київське Придніпров'я. Результати дослідження можуть бути використані при проведенні інтегрального суспільно-географічного районування території України.

Апробація роботи. Публікації. Основні положення дисертаційної роботи доповідалися та обговорювалися на Міжнародному симпозіумі "Зміни сільського простору у Південно-Східній Європі" в 1994 р. у Лейпцигу, Міжнародній нараді "Системний моніторинг навколишнього середовища: основні проблеми" в 1994 р. у Києві, Міжнародній конференції "Десять років після Чорнобильської катастрофи" в 1996 р. у Мінську.

На протязі 1993-1996 рр. за темою дослідження опублікова-

но 6 статей (з них 3 статті - у співавторстві), загальним обсягом 3 друкованих аркуші.

Структура і обсяг роботи. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох глав, висновків, списку використаної літератури, додатків. У вступі обґрунтовується актуальність обраної теми, визначаються об'єкт, предмет, мета та основні завдання дослідження, розкривається його наукова новизна та практична значимість. У першій главі обґрунтовуються теоретико-методологічні основи дослідження еколого-суспільної ситуації; у другій - методичні основи географічного дослідження еколого-суспільної ситуації, що склалася внаслідок Чорнобильської катастрофи; у третій - розглядаються регіональні особливості еколого-суспільної ситуації, що склалася після Чорнобильської катастрофи у Київському Придніпров'ї.

Дисертація викладена на 191 сторінці друкованого тексту, ілюстрована 21 рисунком, 10 таблицями, містить 6 додатків. Перелік використаної літератури включає 117 найменувань.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ І ВИСНОВКИ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Сучасну людину оточує світ, що дуже відрізняється від того, до якого її пристосувала біологічна еволюція. Тому проблема адаптації людей до середовища, ними ж створеного, постає особливо гостро. Поліпшення суспільного здоров'я передбачає встановлення науково обґрунтованих зв'язків суспільства і природи, закономірностей їхньої взаємодії. В зв'язку з цим, в рамках соціо-екологічних досліджень слід розглядати не тільки "сферу забруднення природного середовища", без сумніву одну з головних проблемних точок багатьох досліджень, але і сферу суспільних явищ, на якій відбиваються будь-які істотні зміни стану навколишнього природного середовища.

2. Суспільство є однією із сторін природно-суспільної взаємодії, але одночасно результатом цієї взаємодії. Ця обставина змушує вивчати суспільство не тільки як ціле, але і як частину цілого. Зміни в суспільстві (відповідно - в соціально-

му середовищі), що відбуваються в результаті його взаємодії з природою, будуть настільки істотнішими, наскільки сильнішим буде вплив суспільства на природу.

3. В цьому зв'язку, головне завдання єдиної географії полягає у створенні цілісної картини географічного середовища (з розглядом суспільства як невід'ємної його ланки) та вивченні просторових передумов його формування. Майбутнє єдиної географії багато в чому залежить від глибини вивчення соціо-екологічних зв'язків з використанням можливостей геоінформаційної обробки даних, що збираються для цієї мети. При цьому вплив зміненого (забрудненого) середовища на соціум та його регіональні особливості слід вважати найперспективнішими і актуальними напрямками досліджень у рамках географії, що сприяють її внутрішній диференціації.

4. Реакція суспільства на інтенсивні зміни стану навколишнього природного середовища повинна вивчатися різними науками, за географією залишається дослідження територіальних аспектів її прояву. В зв'язку з цим введений новий термін - *еколого-суспільна ситуація (ЕСС)*, під якою розуміють сукупність явищ та процесів в суспільстві, що склалися у певному регіоні внаслідок різкого погіршення стану (умов-ресурсів) навколишнього природного середовища. Найбільш яскравого прояву ЕСС знаходить у регіонах екологічного лиха. Незважаючи на те, що у назві ситуація не визначається як географічна, вона є такою за своїм змістом, тому що розкриває географічні, у т.ч. еколого-географічні передумови формування суспільної дійсності.

5. Специфічною рисою ЕСС є її інформаційно-описова сутність. Конкретні процеси, явища, що розглядаються в її межах, можна оцінити як сприятливі або несприятливі, кризові або бажані, але не можна оцінити ЕСС у цілому, її можна лише описати.

6. ЕСС може вивчатися на різних територіальних рівнях: глобальному, національному, регіональному, локальному. Із зниженням територіального рангу регіону зменшується кількість аспектів (складових зазначеної ситуації), які доцільно

аналізувати. Разом з тим, підвищується роль територіальних особливостей деяких процесів, особливо тих, що безпосередньо залежать від екологічної обстановки.

7. Критеріями ЕСС є суспільно значущі екологічні, економічні, соціальні, організаційно-управлінські зміни, що охоплюють значні території і є тривалими за своїми наслідками. При визначенні цих змін доцільно використовувати дедуктивний метод, коли існування ситуації визнано вже з початку дослідження. При ньому імовірність помилкового визначення процесів, викликаних дією саме екологічного чинника, є значно меншою, ніж при застосуванні індуктивного шляху аналізу ЕСС.

8. ЕСС вивчається дескриптивно (тобто як вона формується, розвивається, функціонує), але напрями її можливої (якщо потрібно) зміни повинні визначатися нормативно (як сукупність управлінських дій, спрямованих на поліпшення ситуації).

9. Основними факторами формування ЕСС є природно-екологічні умови і стан навколишнього природного середовища, географічне положення, регіонально-економічні (рівень господарської освоєності території, структура виробництва, наявність екологонебезпечних підприємств та ін.), політичні. Значним фактором розвитку або зміни ЕСС є інформаційні ресурси, відповідна інформаційна політика. До дуже суттєвих передумов розвитку ЕСС слід віднести і рівень розробки юридичних основ здійснення екологічної і соціальної політики в країні.

10. Структуризація еколого-суспільної ситуації дала змогу виявити основні її складові, що в різній мірі піддаються "географізації" (рис. 1). Суттєвим є виділення двох головних складових ЕСС - еколого-економічної та еколого-соціальної. В рамках першої повинен бути проаналізований вплив екологічного чинника на промисловість, сільське господарство, транспорт, торгівлю, будівництво та інші сфери виробничої діяльності. В рамках другої досліджується вплив несприятливості екологічних умов на демографічні процеси і систему розселення, медико-демографічну ситуацію, формування трудових ресурсного потенціалу,

*/ Включаючи виробничу інфраструктуру

**/ Включаючи відповідну соціальну інфраструктуру

Рис. 1. Структуризація еколого-суспільної ситуації

рекреацію, охорону природи, культуру і науку, політичні процеси.

11. Надзвичайність та унікальність еколого-суспільної ситуації, що склалася після Чорнобильської катастрофи, визначається не тільки великим ареалом поширення забруднення, а і формуванням специфічних постчорнобильських умов для перебігу соціальних, економічних, політичних та інших процесів. Географічне дослідження ЕСС, що склалася внаслідок Чорнобильської катастрофи, передбачає як аналіз територіальної диференціації головних її структурних компонентів, так і визначення географічних передумов формування змісту та спрямованості багатьох процесів в суспільстві.

12. Методичною основою аналізу еколого-економічної ситуації, що склалася внаслідок Чорнобильської катастрофи, повинен бути комплексний географічний підхід, під яким розуміють єдність територіальних, функціональних та галузевих напрямів дослідження. Втрата хоча б одного з цих напрямів означає дезорієнтацію всього аналізу.

13. Вивчення еколого-економічної ситуації здійснюється в декілька етапів: аналіз природно-екологічної ситуації, економіко-географічна характеристика регіону і дослідження безпосереднього впливу катастрофи на найбільш розвинутої сфери матеріального виробництва.

14. Специфіка Чорнобильської катастрофи полягає у тому, що "вага" екологічного чинника стала вирішальною для перебігу багатьох соціальних процесів. При цьому викликані Чорнобильською катастрофою соціальні зміни виявляються швидше на рівні найбільш потерпілих регіонів і пізніше - на рівні країни в цілому. Відповідно до цього повинен бути збудований географічний аналіз еколого-соціальної ситуації.

15. Наслідки екологічної катастрофи проявляються у зміні більшості демографічних характеристик, демографічний розвиток потерпілих областей набув специфічних рис, що відрізняють його від "чистих" територій. Основними ланками дослідження постчорнобильської демографічної ситуації є: оцінка радіаційного заб-

руднення території в залежності від охоплення їм населення, впливу на демопроекти і розселення, характеристика соціальних умов життєдіяльності населення в регіоні, оцінка еколого-міграційних процесів, зміни у розселенні, структурні зміни населення, характеристика природного відновлення населення.

16. Чорнобильська катастрофа завдала величезної шкоди рекреаційній діяльності, яка є дуже чутливою і вимогливою до стану навколишнього природного середовища. Це виявилось як у безпосередній втраті та обмеженні використання рекреаційних ресурсів, так і в опосередкованому впливі змінених соціально-економічних і екологічних умов на господарсько-рекреаційні системи. Важливість вивчення посткатастрофічних можливостей розвитку цієї сфери обумовлюється підвищеною потребою потерпілого населення в тривалому і короткочасному відпочинку і оздоровленні.

17. Після Чорнобильської катастрофи організація охорони природи набула принципово нових специфічних рис у забруднених регіонах, що відрізняють її від традиційного проведення природоохоронних заходів, розвитку природоохоронних об'єктів і територій. Це пов'язано насамперед з існуванням суцільної зони відселення населення та проблемами її специфічного заповідання (встановлення обмежувального режиму), а також з системою специфічних заходів із зниження радіаційної забрудненості компонентів ландшафтів (деактивація, збір та поховання радіоактивних відходів та ін.).

18. Чорнобильська катастрофа стала одним із чинників, який сприяв розвитку в Україні і окремих її регіонах природоохоронних рухів, екологічних неурядових організацій. Це співпало у часі з процесами загальної демократизації і гласності (у т. ч. екологічної) в суспільстві.

19. Особливу роль у підвищенні суцільної безпеки і поліпшенні соціально-психологічної обстановки відіграє наявність інформації про стан навколишнього природного середовища, його вплив на здоров'я та суцільні процеси. Чорнобильська катастрофа стала свідченням того, що в Україні повинні бути

переглянуті вимоги до еколого-інформаційної політики, як і ставлення до екологічного інформування взагалі. Нехтування інформацією, або цілеспрямоване її обмеження вже зробило свій негативний внесок у підвищення стурбованості населення екологічними проблемами і невизначеністю власної долі. На сьогоднішній день розвиток ЗМІ, що висвітлюють чорнобильські і загальноекологічні проблеми, як і журналістики екстремальних ситуацій в цілому, є обов'язковою складовою соціально-економічного розвитку постраждалих регіонів.

20. Основою постчорнобильських суспільно-географічних змін у Київському Придніпров'ї стало масштабне радіаційне забруднення території регіону радіонуклідами. На відміну від інших природно-господарських регіонів України з несприятливою екологічною обстановкою, що формувалась протягом тривалого часу, зона радіаційного забруднення має раптове аварійне походження і є небезпечною для життєдіяльності населення.

21. Найзначніші посткатастрофічні втрати для Київського Придніпров'я - це втрати від забруднення земельних, водних та природних рекреаційних ресурсів. Значними слід вважати втрати потенціалу будівельних матеріалів.

22. Деякі особливості Київського Придніпров'я в умовах радіаційного забруднення набувають нового змісту і повинні бути враховані в подальших дослідженнях регіону, а також в управлінні його розвитком. До них належать географічне положення, наявність р. Дніпро, наявність найбільшої в Україні Київської міської агломерації, наявність сприятливих агрокліматичних умов для розвитку сільського господарства, наявність трудового потенціалу, високий рівень освоєння території та ресурсів.

23. Чорнобильська катастрофа вплинула на розвиток електроенергетики, яка є галуззю спеціалізації Київського Придніпров'я і відіграє велику роль в структурі економіки України, значно підірвавши довіру населення до її безпеки. У цьому зв'язку необхідність забезпечення безпеки експлуатації ядерних та інших екологонебезпечних об'єктів повинна бути визнана першим пріоритетом подальшого, соціально-економічного розвитку

регіону і країни в цілому.

24. Під інтенсивне радіаційне забруднення підпали лісові масиви регіону, в зв'язку з чим концепція лісокористування потребує негайного перегляду. Враховуючи природні особливості Київського Придніпров'я, малу лісистість його території, велике значення лісів у нормалізації екологічної ситуації, концепція лісокористування повинна бути максимально екологічно орієнтованою, а комплекс технологій - обов'язково включати радіоекологічний моніторинг, лісопосадки, рубки догляду, дезактивацію робочих ділянок, утилізацію відходів. В залежності від інтенсивності забруднення лісових площ можуть бути використані різні режими лісокористування: режим повного або часткового заповідання, промислового використання лісу. При цьому промислові рубки у регіоні мають бути максимально обмежені.

25. До найбільш постраждалих від катастрофи сфер матеріального виробництва належить сільське господарство Київського Придніпров'я. Важливість вивчення постчорнобильських перспектив його розвитку обумовлена значним забрудненням сільськогосподарських угідь і відповідної продукції, велика частина якої споживається населенням безпосередньо. Оскільки потенційні можливості збільшення агровиробництва на помірно "чистих" землях є вкрай обмеженими (в зв'язку з існуванням традиційних еколого-географічних проблем інтенсивно освоєних зон), організація цієї сфери виробництва повинна базуватися на:

- еколого-економічному районуванні території,
- більш повному використанні переваг географічного поділу праці (тобто завозу з інших регіонів екологічно чистої продукції),
- розміщенні галузей і культур з урахуванням природно-екологічних і агрокліматичних умов,
- оптимізації територіального поєднання галузей і виробництв,
- більш жорсткому контролю за якістю продукції, особливо харчової.

26. В зв'язку з появою нових постчорнобильських завдань з ліквідації наслідків катастрофи і запобігання поширенню забрудненості по території, необхідність визначених раніше багатьма дослідниками заходів щодо оптимізації транспортної структури, вдосконалення територіальної організації транспорту стає обов'язковою умовою подальшого розвитку регіону. Особливе значення має благоустрій шляхів, зміцнення транспортної інфраструктури в межах і поза межами населених пунктів.

27. На забруднених територіях, визначених Законами України, проживає п'ята частина населення Київського Придніпров'я, у т. ч. дитячого, яке зазнало і зазнає додаткового опромінення. Медико-демографічна ситуація, що склалася в постраждалих районах та обмеженість наявних фінансових ресурсів вимагають визнати охорону здоров'я населення пріоритетним напрямком розвитку соціальної інфраструктури регіону. При цьому систему охорони здоров'я потрібно будувати з урахуванням конкретної демографічної структури і розселення населення, стану його здоров'я, потреб в медичній і психологічній допомозі. Особливу увагу слід приділити профілактиці захворювань, в зв'язку з чим випереджаючий розвиток мають отримати позалікарняні форми діяльності.

28. Основою багатьох соціально-географічних змін у Київському Придніпров'ї стала вимушена міграція населення із забруднених у відносно чисті райони. Найбільша інтенсивність міграційного відтоку населення припадає на райони першочергового і наступного відселення, значно менша вона у регіонах, де переважають території з правом на відселення. З метою оптимізації міграційних процесів доцільно продовжити їх соціологічний моніторинг і організувати комплексний міждисциплінарний аналіз механізмів зміни їх динаміки для регіонів і окремих населених пунктів, який буде допомогати здійснювати управлінські заходи щодо стабілізації міграції. Доцільно перейти від масового переселення, що мало ефективність на перших етапах розвитку посткатастрофних процесів, до індивідуального підходу. В місцях компактного переселення людей пріоритетним

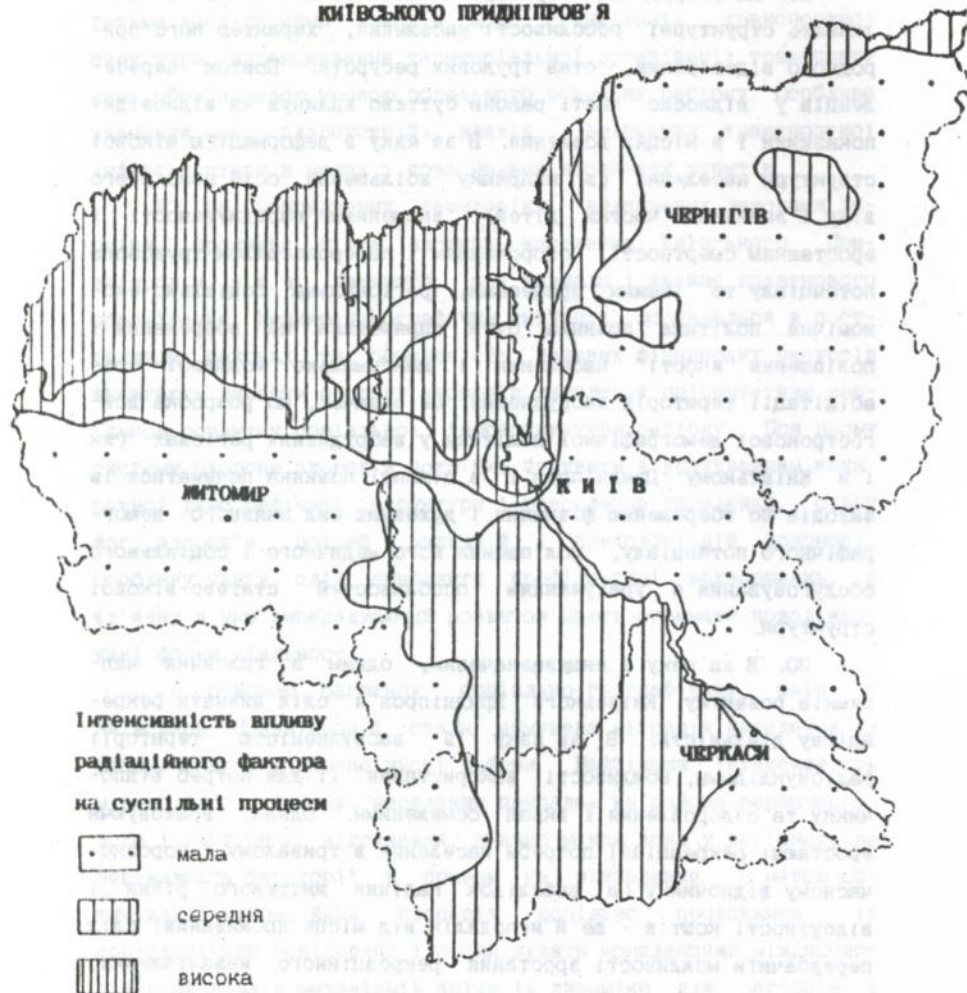
заходом по нормалізації соціально-психологічної обстановки є забезпечення переселенців робочими місцями.

29. На забруднених територіях особливе занепокоєння викликають структурні особливості населення, характер його природного відтворення, стан трудових ресурсів. Приток переселенців у відносно чисті райони суттєво вплинув на відповідні показники і в місцях вселення. В зв'язку з деформацією вікової структури населення (в напрямку збільшення осіб пенсійного віку і зменшення частки дітей), зниженням народжуваності і зростанням смертності, скороченням і перерозподілом трудового потенціалу та іншими процесами, регіональна соціально-економічна політика повинна бути спрямована на збереження і поліпшення "якості" населення і максимально можливої реабілітації територій забруднення. Це означає, що розробка довгострокової демографічної політики у забруднених регіонах (як і в Київському Придніпров'ї в цілому) повинна починатися із заходів по збереженню фізичних і духовних сил наявного демографічного потенціалу, поліпшення його медичного і соціального обслуговування з урахуванням особливостей статеві-вікової структури.

30. В зв'язку з вищезазначеним, одним з головних напрямків розвитку Київського Придніпров'я слід визнати рекреаційну діяльність. В зв'язку із забрудненістю територій радіонуклідами, можливості використання її для потреб відпочинку та оздоровлення є вкрай обмеженими. Однак, враховуючи зростаючі рекреаційні потреби населення в тривалому і короткочасному відпочинку (а внаслідок падіння життєвого рівня і відсутності коштів - ще й неподалік від місця проживання) слід передбачити можливості зростання рекреаційного навантаження, особливо у південній частині регіону (Київська, Черкаська області), районах, прилеглих до річок і водосховищ. Потрібно спрямувати зусилля на збереження і поліпшення якості існуючого соціально-інфраструктурного потенціалу рекреаційної сфери у всіх областях.

31. Враховуючи специфіку регіональної екологічної обста-

Рис. 2. ЕКОЛОГО-СУСПІЛЬНА СИТУАЦІЯ У ЗВ'ЯЗКУ З
ВПЛИВОМ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ НА ТЕРИТОРІЇ
КИЇВСЬКОГО ПРИДНІПРОВ'Я

новки, охорона природи, як комплекс наукових, технічних та інших заходів по збереженню середовища життя, відіграє надзвичайно велику роль у соціально-економічному розвитку Київського Придніпров'я. Це відбувається не тільки завдяки особливостям проведення природоохоронної діяльності у зв'язку із забрудненням території радіонуклідами, а через те, що охорона природи стає єдиним шляхом реабілітації цих територій, збереження здоров'я потерпілого населення.

32. Розвиток екологічних організацій у регіоні слід вважати невід'ємною ланкою і необхідною умовою розвитку еколого-суспільної ситуації, тому що вони є реальним каналом зв'язку між урядом і громадськістю. Їхня роль в екологічному вихованні і розповсюдженні екологічної інформації дедалі зростає.

33. Вивчення територіальних особливостей перебігу посткатастрофних процесів і відповідної специфіки розвитку еколого-суспільної ситуації показало, що ступінь інтенсивності впливу екологічного чинника на суспільство залежить від ступеня забрудненості території радіонуклідами (рис.2). Вплив на територіальну диференціацію ЕСС інших факторів залишається важливим напрямком подальших досліджень.

По темі дослідження опубліковані такі роботи:

1. Стеченко Д.М., Гукалова І.В. Структурні зміни суспільно-географічного комплексу Київської області // Вісник Київського університету, сер.: географія.- Київ, 1993.- вип.40.- С.127-131.

2. Voloshyn V., Gukalova I., Lisovsky S., Mischenko N. Ecologo-economic features of agricultural land use in the Donetsko-Prydniprovsky region of the Ukraine // Analysis of Landscape Dynamics-Driving Factors Related to Different Scales, Leipzig/Halle, 1994.- pp. 98-110.

3. Social and ecological presuppositions of establishment of system monitoring in Donetsko-Prydniprovsky region of Ukraine / Dr.Valentyn Voloshyn, Irina Gukalova, Dr.Sergey Lisovsky // Proc. Int. Meeting on "Environmental

Systems monitoring: basic problems", Kyiv, Ukraine, 3-7 Oct., 1994, pp. 226-237.

4. Гукалова І. В. Еколого-суспільна ситуація як критерій оцінки стану навколишнього природного середовища регіону // Сучасні проблеми географії / Інститут географії. - Київ, 1994. - С. 50-55. - Укр. - Деп. в ДНТБ України 21.06.94, N 1220 - Ук 94.

5. Гукалова І. В. Еколого-географічна ситуація в Київській області (наслідки аварії на ЧАЕС) // Економічна та соціальна географія: Міжвід. наук. зб. - К., 1995. - вип. 46. - С. 117-121.

6. Гукалова І. В. Географічні аспекти еколого-інформаційної ситуації в Україні // Український географічний журнал. - 1996. - N 3. - С. 19-23.

I. Gukalova

Гукалова И. В. Региональный анализ эколого-общественной ситуации в связи с аварией на Чернобыльской АЭС (на примере Киевского Приднепровья). Диссертация на соискание ученой степени кандидата географических наук по специальности 11.00.02 - экономическая и социальная география. Институт географии Национальной академии наук Украины, Киев, 1997.

В диссертации рассматривается влияние экологического неблагополучия на ход общественных процессов, определен теоретико-методологический подход к исследованию эколого-общественной ситуации, обоснованы ее сущность, структура, особенности формирования и развития; раскрыта специфика эколого-общественной ситуации после Чернобыльской катастрофы и методические основы ее географического изучения; проведено региональное исследование эколого-общественной ситуации, сложившейся в результате Чернобыльской катастрофы в Киевском Приднепровье.

Gukalova I. V. Regional analysis of ecology-social situation in connection with Chernobyl nuclear accident (example of Kyiv Prydniprovyia). The thesis is submitted for a Candidate's Degree. Speciality 11.00.02 - economic and social geography. Institute of Geography, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 1997.

Dissertation deals with effects of environmental contamination on the development of social processes. Theoretical and methodological approach is established for studying ecology-social situation, its essence, structure and peculiarities of development are instituted; specifics of ecology-social situation after Chernobyl catastrophe is maintained along with methodologic base of its study; regional survey is carried out of ecology-social situation in Kyiv Pridniporvyia after Chernobyl.

43600

Ключові слова: еколого-суспільна ситуація, Чорнобильська катастрофа, сталий розвиток, радіоактивне забруднення, суспільні процеси.

Плпн. до друку 22.08.97. Формат 60/84/4. Папір офс.
Умовн. друк. арк. 62. Обл.-вид. арк. 62. Тир. 100. Зам. 9-1006

ВАТ «Книжкова друкарня наукової книги»
252030, Київ-30, вул. Б. Хмельницького, 19

436012

AB 37.113
AB 37.113